
ОЦІНКА СТАНУ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

КУПРІЯНЧИК І.П. кандидат економічних наук, доцент

E-mail: kupriyanchik@ukr.net

БУТЕНКО Є.В. кандидат економічних наук, доцент

E-mail: evg_cat@ukr.net

КОЛІСНИК Г.М. кандидат економічних наук

E-mail: kolisnyk_g@nubip.edu.ua

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. У статті досліджено питання перспективи територіального розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні. Встановлено, що земельні ресурси, а саме сільськогосподарські угіддя є одними з основних ресурсів сільськогосподарського виробництва, необхідних для отримання рослинницької продукції, у тому числі і для виробництва тваринницької продукції. Підсумовано, що від ефективності використання сільськогосподарських угідь, розподілу між землекористувачами, залежить ефективність сільськогосподарського виробництва в цілому.

Підкреслено, що акцентування державної політики в аграрній сфері на прискореній і недостатньо вмотивованій приватизації землі і майна викликало руйнування великого товарного сільськогосподарського виробництва, однак не було ефективним в утворенні нових продуктивних виробничих форм.

Наголошено, що зі зміною форм господарювання змінилися межі землекористування, розміри земельних ділянок, що призводить до труднощів в їх обробітку і здійсненні заходів щодо їх охорони. Приміром, у зв'язку зі створенням великої кількості фермерських господарств, відбулося значне подрібнення земельних ділянок, що в свою чергу призвело до надмірної парцеляції земель й, зокрема, до зменшення ефективності аграрного виробництва.

Ключові слова: економічний розвиток, екологічні фактори, територіальний розвиток, сільськогосподарське землекористування, сільськогосподарські угіддя.

Актуальність проблеми.

Вивчення питань особливостей розвитку сільського господарства, його землекористування, а також територіальної організації в сучасних умовах, що характеризуються зміною

соціально-економічних відносин в суспільстві, переходом до ринкової економіки і відновленням приватної власності, необхідне для раціоналізації подальшого розвитку і підвищення стабільної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Земельні ресурси, а саме сільськогосподарські угіддя, є одними з основних ресурсів сільськогосподарського виробництва, необхідних для отримання рослинницької й тваринницької продукції. Від ефективності сільськогосподарських угідь, розподілу між землекористувачами, залежить ефективність сільськогосподарського виробництва в цілому. Тому проблема оцінки стану територіального розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні знайшла відображення в численних наукових публікаціях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню проблеми сільськогосподарського землекористування присвячені праці відомих українських вчених-економістів. Великий внесок у розвиток теоретико-методологічних досліджень і розробку практичних рекомендацій з питань формування сільськогосподарського землекористування внесли О. Вінська, Й.Дорош, Ш. Ібатуллін, О. Попова, Н. Сіренко, М.Хвесик, О. Ходаківська, Н. Шибалева, О. Шкуратов та ін. Зокрема, досліджено особливості сучасного стану реалізації Спільної аграрної політики Європейського Союзу [1]; досліджено стан та перспективи капіталізації земельних ресурсів регіону[2]; розроблено організаційно-економічний механізм забезпечення виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції [3]; визначено нові пріоритети аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки [4]; та стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України [6]; виокремлено специфічні умови управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки

України [5]; визначено сучасний вимір та перспективи розвитку екологізації сільськогосподарських земель [7] шляхом конкретизації еколого-економічні імператив [9]; простежено еволюцію спільної аграрної політики ЄС [8].

Однак питання конкретизації проблем та перспектив територіального розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні не знайшла належного відображення в наукових дослідженнях.

Мета дослідження. Здійснити оцінку стану територіального розвитку сільськогосподарського землекористування в Україні.

Результати дослідження та обговорення.

Характерними особливостями сучасного етапу розвитку людства є швидке і виснажливе використання непоновлюваних видів природних ресурсів і експлуатація відновлюваних ресурсів зі швидкістю, що перевищує можливості їх відновлення. Не виключенням є і використання земельних ресурсів в сільському господарстві. Основною причиною виникнення ряду проблем в системі сільськогосподарського землекористування є трансформація земельних відносин України до ринкового типу без сформованих ефективних механізмів реформування.

Акцентування державної політики в аграрній сфері на прискореній і недостатньо вмотивованій приватизації землі і майна, викликало руйнування великого товарного сільськогосподарського виробництва, однак не було ефективним в утворенні нових продуктивних виробничих форм. За 28 років земельної реформи в Україні на 8,6 млн. га скоротилися площі сільськогосподарських угідь, що використо-

вуються в сільськогосподарському виробництві. Відбулося неприпустиме подрібнення структури аграрного виробництва. Нині, внаслідок блокування ринку приватних сільськогосподарських угідь, посилюється тенденція створення незбалансованих за розмірами землекористувань аграрних господарств. Крім цього, використання землі для виробництва аграрної продукції переважно ведеться не власником, а орендарями, що призводить до виснаженню («чужих») земель.

З прийняттям Верховною Радою УРСР 18.12.1990 р Постанови «Про земельну реформу», було розпочато реформування земельних відносин і становлення ринкових відносин на селі. На основі ряду нормативних актів, в 1992-1995 рр. були реалізовані ряд організаційних заходів щодо реформування системи земельних відносин (роздержавлення земель, приватизація земель шляхом передачі їх в колективну і приватну власність, грошова оцінка сільськогосподарських угідь, формування ринку земель та його інфраструктури, тощо). Але при цьому не було проведено еколого-економічного обґрунтування перерозподілу земельно-територіальних ресурсів в країні на основі відповідних загальнодержавних і регіональних прогнозних розробок. Недосконала практика реформування поглибила економічну незбалансованість земельного фонду, викликала зниження ефективності використання і охорони земель, здатності природного відновлення родючості ґрунтів. Ринковий обіг приватизованих земельних ділянок економічно та інфраструктурно не був підготовлений.

Нові організаційні форми господарювання на селі створювалися переважно в 2000 р. на значно ослабленій виробничій базі, без державної фі-

нансової підтримки, іпотечного кредитування, інфраструктури аграрного ринку. При зміні організаційної структури не ставилося завдання зберегти існуючу концентрацію аграрного виробництва і здійснити в необхідних випадках заходи з консолідації земель.

Згідно з прийнятим новим Земельним кодексом України (2001 г.), з'явилася можливість створення правового та організаційного середовища для реалізації громадянами прав власності на землю та введення земель сільськогосподарського призначення в економічний оборот. Однак, новий Земельний кодекс значною мірою залишився тимчасовим нормативним актом, в якому визначені норми, спрямовані на вирішення поточних завдань земельної реформи, а не на регулювання земельних відносин в ринковому економічному середовищі [1, с. 5].

Одним із завдань земельної реформи було становлення приватного власника, господаря на землі. Держава втратила монопольне право власності на землю. Станом на 01.01.2018 р. в приватній власності знаходиться близько 84% сільськогосподарських угідь.

У складі земель України, з 60,3 млн. га майже 68,9% (41,6 млн. га), займають сільськогосподарські землі. Розораність сільськогосподарських земель є найвищою в світі. Вона досягає 78,2% в середньому по Україні. Однак, в процесі реформування земельних відносин відбулося значне скорочення площі сільськогосподарських угідь, в тому числі ріллі. Якщо в 1990 р. в аграрному виробництві використовувалося 38,7 млн. га сільськогосподарських угідь (92% їх загальної площі), то в 2019 р - 30 млн. га (72% їх загальної площі) [4, с. 94].

В результаті проведення земельної реформи в Україні виник ряд но-

вих агровиробничих формувань ринкового типу. Станом на 01.01.2018 р створено близько 171 тис. нових агроформувань. У господарських товариствах зосереджено 49,1% цих угідь, в фермерських господарствах - 20,0%, в приватних підприємствах - 16,0%, в виробничих кооперативах - 4,6%, в державних підприємствах - 2,6%, на підприємствах інших форм господарювання - 7,7% [3, с. 183].

Зі зміною форм господарювання змінилися межі землекористування, розміри земельних ділянок, що призводить до труднощів в їх збалансованій обробці і здійсненні заходів щодо їх охорони. Зокрема, у зв'язку зі створення великої кількості фермерських господарств, відбулося значне подрібнення земельних ділянок, що в свою чергу призводить до надмірної парцеляції земель. Це в свою чергу призводить до зменшення ефективності аграрного виробництва.

Сучасне землекористування України не задовольняє вимоги збалансованого природокористування, адже порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту [6, с. 12]. Так, зменшилися площі умовно стабільних угідь: зменшилися площі покладів на 109,1 тис. га, сіножатей - на 18 тис. га, пасовищ - на 39,4 тис. га, багаторічних насаджень - на 4 тис. га [6, с. 12]. При цьому відбулося збільшення площі ріллі на 24,6 тис. га, що не сприяє екологічній стабільності території України. Також, відбулося збільшення площі земель під забудову на 45 тис. га, відкритих заболочених земель на 13,9 тис. га. Однак, варто відзначити позитивну тенденцію до збільшення площі лісів.

За період з 1990 по 2018 р. деякі зміни відбулися і в структурі посівних площ основних сільськогосподарських культур. Питома вага зернових культур в загальній посівній площі збільшилась з 45,0 у 1990 році до 57% в 2018 р., частка соняшнику збільшилась з 5,0 до 17%, що пояснюється прибутковістю вирощування цих культур. Однак, збільшення посівних площ цих культур при одночасному зменшенні питомої ваги зернобобових від 9,8 до 3,0% в складі зернових і кормових культур від 37,0 до 15,4% в загальній посівній площі не має позитивного впливу на збереження родючості ґрунтів і поліпшення їх якості [5, с. 18]. В результаті чого порушуються науково обґрунтовані сівозміни, протиерозійна організація територій, впровадження монокультури і, як наслідок, погіршення якості сільськогосподарської продукції та розвиток деградації земель.

Відомо, що земельні відносини в Україні регулюються Земельним кодексом, згідно якого, використання землі в Україні є платним (ст. 206 Земельного кодексу), а справляння плати за землю, відповідно Податковим.

Аналізуючи систему земельних платежів в Україні стає очевидним що вона не відповідає сучасним реаліям економічного регулювання земельних відносин та управління земельними ресурсами.

Земельні платежі охоплюють приблизно третину земельного фонду, також на сьогодні ставки платежів низькі. Існує значна кількість пільговиків, звільнених від платежів, кошти від земельних платежів використовуються не за цільовим спрямування. Обмеженими є форми плати за землю. Тому, діюча система земельних платежів в Україні, на сьогоднішній день, не за-

безпечує обґрунтованого вилучення і розподілу земельної ренти від використання земельних ресурсів в інтересах національної економіки України [2].

В процесі земельної реформи було здійснено перехід до різних форм земельної власності і проведено безкоштовний перерозподіл земель на користь громадян. Однак, в країні, на сьогодні ще немає повного кадастру земель. Хоча, кадастр земельних ресурсів є інформаційною базою для ведення землеустрою, регулювання земельних відносин, оподаткування та інвестицій з метою збалансованого використання і охорони земель.

Висновки.

Визначено, що вагомою причиною виникнення ряду проблем в системі сільськогосподарського землекористування є трансформація земельних відносин в Україні до ринкового типу при відсутності ефективних механізмів реформування. У процесі реформування земельних відносин виникли такі еколого-економічні проблеми сільськогосподарського землекористування: правова невизначеність регулювання землекористування через відсутність механізмів зонування; скорочення площі сільськогосподарських угідь, якими користуються товаровиробники; зростаюча парцеляція і розкиданість сільськогосподарських угідь в результаті паювання; порушення екологічно допустимого співвідношення площ ріллі; деградація і забруднення ґрунтів; відсутність дієвих економічних стимулів і санкцій в якості важелів управління землекористуванням; недосконалість земельного законодавства та інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення; недосконала система і

механізм розподілу платежів за користування земельними ресурсами; недостатня кількість землевпорядних робіт по раціоналізації землекористування та охороні земель.

Список використаних джерел

1. Вінська О. Й. Особливості сучасного стану реалізації Спільної аграрної політики Європейського Союзу. Економічний простір. № 40. 2010. С. 5–20.
2. Ібатуллін Ш.І., Хвесик М.А., Дорош Й.М. Стан та перспективи капіталізації земельних ресурсів регіону в контексті сталого розвитку України: [монографія] –К. : Наукова думка, 2014. – 198 с.
3. Організаційно-економічний механізм забезпечення виробництва екобезпечної сільськогосподарської продукції: монографія/А. П Сава, Б. О. Сидорук, О. Р. Олійник, С. В. Довгань. Тернопіль: Крок, 2014. 263 с.
4. Попова О. Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України. Економіка АПК. 2013. № 12. С. 89–96.
5. Сіренко Н. М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України: монографія. Миколаїв, 2010. 416 с.
6. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2012. 180 с.
7. Ходаківська О. В. Екологізація сільськогосподарських земель: сучасний вимір та перспективи розвитку. Економіка АПК. № 10. 2011. С. 28–36.
8. Шibaєва Н. В., Квятко Т. М. Еволюція спільної аграрної політики ЄС. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. 2015. № 162. С. 306–315.

9. Шкуратов О. І., Чудовська В. А., Вдовиченков А. В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: монографія. Київ: ДІА, 2015. 248 с.

References

1. Vinska, O. Y. (2010). Osoblyvosti suchasnoho stanu realizatsii Spilnoi Ahrarnoi Polityky Yevropeiskoho Soiuzu. [Features of the current state of implementation of the Common Agricultural Policy of the European Union]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, 40, 5–19 [in Ukrainian]
2. Ibatullin SH.I., Khvesyk M.A., Dorosh Y.M. (2014). Stan ta perspektyvy kapitalizatsiyi zemel'nykh resursiv rehionu v konteksti staloho rozvytku Ukrainy. [State and prospects of capitalization of land resources of the region in the context of sustainable development of Ukraine: monograph] –Kyiv. – 198 p. [in Ukrainian]
3. Sava, A. P., Sydoruk, B. O., Oliinyk, O. R., & Dovhan, S. V. (2014). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia vyrobnytstva ekobezpechnoi silskohospodarskoi produktsii. [Organizational and economic mechanism of ensuring of environmentally safe agricultural production]. Ternopil, Ukraine: Krok, 263 [in Ukrainian]
4. Popova, O. L. (2013). Novi priorytety Spilnoi ahrarnoi polityky YeS na 2014–2020 roky: stratehichni oriientyry dlia rozvytku ahrosfery Ukrainy [New priorities of the EU Common Agricultural Policy for 2014–2020: strategic landmarks for the development of the agrosphere of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 12, 89–96 [in Ukrainian].
5. Sirenko, N. M. (2010). Upravlinnia stratehiieiu innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy [Management of the Strategy of Innovative Development of the Agricultural Sector of the Ukrainian Economy]. Mykolaiv
6. Lupenko, Yu. O., & Mesel-Veseliak, V. Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture in Ukraine for the period till 2020]. Kyiv: Natsionalnyi naukovyi tsentr «Instytut ahrarnoi ekonomiky».
7. Khodakivska, O. V. (2011). Ekolohizatsiia silskohospodarskykh zemel: suchasnyi vymir ta perspektyvy rozvytku [Ecologization of agricultural land: modern dimension and development prospects]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 10, 28–36.
8. Shybaieva, N. V., & Kviatko, T. M. (2015). Evoliutsiia spilnoi ahrarnoi polityky YeS [Evolution of the EU Common Agricultural Policy]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho gospodarstva imeni Petra Vasylenka Bulletin of the Kharkov National Technical University of Agriculture*, 162, 306–315.
9. Shkuratov, O. I., Chudovska, V. A., & Vdovychenkov, A. V. (2015). Orhanichne silske gospodarstvo: ekolohoekonomichni imperatyvy rozvytku. [Organic agriculture: ecological and economic imperatives of development]. Kyiv: DIA.

***

Kupriyanchik I., Butenko E., Kolisnyk G.
ASSESSMENT OF THE TERRITORIAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL LAND USE IN UKRAINE

<https://doi.org/10.31548/zemleustriy2019.04.03>

Abstract.. *The article explores the prospects of territorial development of agricultural land use in Ukraine. It has been established that land resources, namely agricultural lands, are one of the main agricultural production resources required for crop production, including livestock production. It is concluded that the efficiency of agricultural land, distribution between land users, depends on the efficiency of agricultural production as a whole.*

It is emphasized that the emphasis of the state policy in the agrarian sphere on the accelerated and insufficiently motivated privatization of land and property caused the destruction of large commodity agricultural production, but was not effective in the formation of new productive production forms.

It was emphasized that with the change of economic forms the boundaries of land use, the size of land were changed, which leads to difficulties in their cultivation and implementation of measures for their protection. For example, in connection with the creation of a large number of farms, there was a significant fragmentation of land, which in turn led to excessive parceling of land and, in particular, to a decrease in the efficiency of agricultural production.

Keywords: economic development, environmental factors, territorial development, agricultural land use, agricultural land.

***

**Куприянчик И.П., Бутенко Е.В.,
Колесник Г.Н.**

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

[https://doi.org/](https://doi.org/10.31548/zemleustriy2019.04.03)

10.31548/zemleustriy2019.04.03

Аннотация. В статье исследован вопрос перспективы территориального развития сельскохозяйственного землепользования в Украине. Установлено, что земельные ресурсы, а именно сельскохозяйственные угодья явля-

ются одними из основных ресурсов сельскохозяйственного производства, необходимых для получения растениеводческой продукции, в том числе и для производства животноводческой продукции. Подведены, что от эффективности использования сельскохозяйственных угодий, распределения между землепользователями, зависит эффективность сельскохозяйственного производства в целом.

Подчеркнуто, что акцентирование государственной политики в аграрной сфере на ускоренной и недостаточно мотивированной приватизации земли и имущества вызвало разрушения крупного товарного сельскохозяйственного производства, однако не было эффективным в образовании новых производительных производственных форм.

Отмечено, что с изменением форм хозяйствования изменились границы землепользования, размеры земельных участков, что приводит к трудностям в их обработке и осуществлении мероприятий по их охране. К примеру, в связи с созданием большого количества фермерских хозяйств, произошло значительное измелчение земельных участков, в свою очередь привело к чрезмерной парцелляции земель и, в частности, к уменьшению эффективности аграрного производства.

Ключевые слова: экономическое развитие, экологические факторы, территориальное развитие, сельскохозяйственное землепользование, сельскохозяйственные угодья.